Education and Society
शिक्षण आणि समाज

ISSN No. 2278-6864

Certificate of Publication

This is to certify that

प्रा.डॉ.निवृत्ती विनायक मिसाळ
मराठी विभागप्रमुख, कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय,सोनई ता. नेवासा, जि.अहमदनगर.

For the paper entitled

आदिवासी समाज एक दर्शन

Vol. 45, No.3 July-September 2022

in

Education and Society

Impact Factor: 5.74

UGC Care Group 1 Journal

Editor-in-Chief

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

आदिवासी समाज एक दर्शन

प्रा.डॉ.निवृत्ती विनायक मिसाळ
मराठी विभागप्रमुख, कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय,सोनई ता. नेवासा, जि.अहमदनगर.
Email ID :nivruttimisal2010@gmail.com

प्रास्ताविक :-

कोणतीहीकलाकृतीहीमानवीअनुभवविश्व, कल्पनाविश्वभावविश्वाचेअंशनिवडूनत्यामधूनअंकुरते.त्यातुननिर्माणहोणाऱ्याकलावस्तूंमधूनतीपाहणाऱ्यांमध्येकिंवाऐकणाऱ्यांमध्येविशिष्टसंवेदनावमूल्यमापनउभरतात, याभावस्फुरणाराचसौंदर्यास्वादम्हणतात.

आदिवासीकलेचासौंदर्यास्वादघेतानाएकगोष्टप्रामुख्यानेजाणवतेकी, नेहमीसर्जनशील, धार्मिकप्रेरणा, निसर्गपूजकवसततकाहीतरीसांगण्याचीउर्मीअसते.याव्यतिरिक्तआदिवासीकलेचाउपयोगरूढी, परंपरा, वाङमय, लोकइतिहासहापुढच्यापिढ्यांपर्यंतसंक्रमितकरण्यासाठीकेलाजातो.याकलात्याच्यासंस्कृतीतून, जीवनशैलीतूनउमलूनआलेल्याआहेत..त्यांचीनिर्मितीछंदवाव्यवसायम्हणूनझालीनाहीतरआदिवासीसंस्कृतीमध्येजीवनातलेसौंदर्यटिपूनत्याचेउपयुक्ततेतरूपांतरकरण्याचीनिसर्गात:चआलेलीजीओढआहेतीमधूनआदिवासीकलाविश्वाचीनिर्मितीझालेलीआहे. म्हणूनचकीकायपण,जवळजवळसर्वचआदिवासीसमाजहेत्यांच्याअतिशयदुर्बल/ निर्बलअशाअर्थव्यवस्थेचेबळीअसेलतरीत्याच्याकल्पनाशक्तीचावसृजनशीलतेचापल्लाअतिशयसमृद्धवसंपन्नआहे.आदिवासींचीकल्पनाशक्तीनिसर्गाभोवतीफिरतेआणित्यामधूननिर्मितीसाठीउर्जामिळवते.तरीसुद्धात्याचीकलानिर्मितीम्हणजेनिसर्गातीलवास्तवाचीमानवनिर्मितनक्कलनसतेतरएकसमांतरवास्तवाचीनिर्मितीअसते.

आदिवासीसंस्कृतीमधीलकलासमजूनघेण्यापूर्वी३घटकविचारातघेतलेजातात.

(१) कलानिर्मिती.

(२) कलाघटक.

(३) कलारसग्रहण.

लोकसाहित्यातीललोकसंस्कृती:-

आदिवासीसमाजाच्यारूढी, परंपरा, लोकजीवन, दैवतकथा, दैवतगीते, इत्यादीबाबीलोकसाहीत्यामध्येदिसूनयेतात. आदिवासीसमाजाचीसंस्कृतीत्यातीलत्यांचेजीवन, खाणे -पिणेइत्यादीआदिवासींचाविचारकरतांनात्यांच्यालोककलादर्शनयांचाहीअभ्यासकरणेमहत्वाचेआहे. लोककलेचेअभ्यासकडॉ.गणेशचंदनशिवे व शाहिरदेवानंदमाळीयालोककलावंताचेकलासादरकेलीजातेयाकार्यक्रमातुननव्यापिढीलालोककलेचीआवडनिर्माणहोते.

१.संस्कृतीहीअंगप्रत्यांगीयुक्तअशीरचनाकिंवाआकारआहे. प्राथमिकस्थितीतल्याकिंवाउन्नतस्थितीतल्याप्रत्येकसमाजाचेसांस्कृतिकजीवनभीन्नअसते.

2.“संस्कारपुर्ण वसंस्कारमयजीवनजगण्याचीदेशकालविशीष्टरितम्हणजेसंस्कृती.” डॉ. इरावतीकर्वे.

“ मनुष्यव्यक्तीशः वसमुदाश: ३.जीजीवनपद्धतीनिर्माणकरतोतीपद्धतीआणिबाह्यविश्वावरसंस्कारकरूनजोअविष्कारकरतोतोअविष्कारम्हणजेसंस्कृती. ”

तर्कतिर्थलक्षणशास्त्रीजोशी.

४.संस्कृतीहीबाबइतकीगुंतागुंतीची, बहूआयामीआणिविविधपैलू व अंगे, उपांगेअसलेलीआहेकीतीचीसर्वसामावेशक व सर्वमान्यव्याख्याकरणेअवघडआहे.

सांस्कृतीकमानसशास्त्रातसंस्कृतीयासंज्ञाच्याअनेकव्याख्यादिलेल्याआहेत.

आदिवासींचेसांस्कृतिकजीवन :-

आदिवासीकलाविष्कारहेसहसहाकेवळमनोरंजनासाठीकिंवाव्यक्तिगतसुखवादी – अनुभवांसाठीअसल्याचेदिसतनाही.राठवाभिल्लांचीपिठोरापूजा, सावराआदिवासींच्याभगतांचीचित्रकला, ठाकरलोकांच्याढोलीयांचेढोलवादन, याकलानिर्मितीच्याप्रेरणात्यांनाकधीस्वप्नांतूनकधीदृष्टांतातूनमिळतात.

भारतीयकलाप्रकारांचेमूळजरआपणआदिवासीसंस्कृतीतशोधूलागलोतरआपल्यालाअसेदिसेलकीआदिवासीकलाकारआपल्याकलानिर्मितीच्यामाध्यमातूनस्वत:तलेदैवीपणव्यक्तकरतअसतो.
वत्याद्वारेनिसर्गाचीअव्दैतसादतअसतो.याअव्दैतामधूनचनिसर्गआदिवासींनाकलानिर्मितीच्याप्रेरणादेतअसतो.

निसर्गआणिजीवनाबद्दलचेप्रेमहीआदिवासीसंस्कृतीचीस्वाभाविकवैशिष्ट्येआहेत. त्यांच्या जीवनावर निसर्गाचे प्रतिकूल परिणामही होत असतात. तरी सुद्धा निसर्गातल्या,जीवनातल्यासौंदर्यालाप्रतिसाददेण्यासतेनेहमीतयारअसतात. आदिवासी सौंदर्य कल्पना समजून घ्यायच्या असतील तर आदिवासी कलेचे आदिमपण त्याचा जिवंतपणा, त्यातील सामर्थ्य आणि भावनांना आवाहन करण्याची त्याची ताकद यागोष्टी अगोदर समजून घ्यायला हव्यात.

डॉ.सरोजींनीबाबरम्हणतात,आदिवासींचीदुनियाहीअद्भुताचेपंखल्यालेलीगंधर्वकन्याआहे.तीदेखणीतशीचमोहमयीआहे.डॉ.बाबरयांनीम्हटल्याप्रमाणेआदिवासींच्याप्रत्येकपिढीनेआपलावारसाजीवाभावानेजोपासलाआहे.

डॉ.बाबरयांच्याप्रमाणेडॉ.विनायकतुमरामयांच्याप्रत्येकलेखणीतून, संग्रहातूनआदिवासी, त्यांचेलोकजीवन, कलासौंदर्य, जाणिवावप्रेरणासाहित्यवाटचालआणिभवितव्यअशाएकूणचजीवनपद्धतीचेसारडॉ. तुमरामयांनीमांडले.

सांस्कृतिकवारसा :-

वारसाहामागीलपिढीकडूनपुढीलपिढीकडेदिलाजातो.औपचारिक– अनौपचारिक– लिखित-मौखिक पंरपरेने हस्तांतरीत केला जातो. मानवीसांस्कृतिक जीवनप्रवाही असल्यामुळे सतत पण न कळतथोडे-थोडे बदलत राहते.

ठाणेपालघरजिल्ह्यातीलआदिवासींमध्येअतिशयलोकप्रियअसलेल्याबोहाडायाउत्सवातआदिवासींच्याकलेचेविविधआविष्कारपाहावयासमिळतात. वारलीयांचेतारपानृत्य, कलाअसेल, धूमशानमधीलढोलवादन, वेशभूषा, केशभूषासांस्कृतिकठेवादिसूनयेतो. लोकगीते, गाणीकोणीरचलीअसेविचारलेअसतापाड्यावरआपल्याला ‘सर्वांनीमिळून’ हेचउत्तरमिळते.

तारपानृत्यकरता करता यमक जुळणारी एखादी रचना तिथल्या तिथे बनवली जाते आणि तात्काळ ती स्विकारली जाते.ठाणे-पालघरजिल्ह्यातआदिवासीअसलीतरीकोकणा, ठाकूर, कातकरी, मल्हारकोळीयासर्वांचीएकामेकांशीदृढसहजीवनजीवननातेआहे.आदिवासीलग्नगीते, म्हणी, लग्नातीलचौककाढणे, रंगविणे, स्त्रियांच्याकेशभूषा, त्यामध्येरानफुलांचेसुशोभिकन, धूमशान, भातशेती (अवनी) करतानागायलीजाणारीगीते, गावदेवी – पूजा, भूत-पिशाच्चालामानणाऱ्यारहस्यमयभ्रामककल्पनानिसर्ग-देवकल्पनामानणारे,
जीवनातल्याकुरूपतेकडेनिरागसपणेदुर्लक्षकरण्याचा, पणजीवनातलेसौंदर्यटिपण्याचाप्रयत्नअसतो.

समारोप :-

आदिवासीसांस्कृतिककलाविष्कारयामागचीसामाजिक, मानसिक, सांस्कृतिकभूमिकाआदिवासीतरसमाजालास्पष्टकरूनदेणेआवश्यकआहे. निसर्ग, जीवनाकडेपाहण्याचात्यांचादृष्टिकोन, सकारात्मकतायासर्वगोष्टीकितीमार्गदर्शकठरूशकतात. आजच्याधकाधकीच्याआयुष्यातयामागचाहाउद्देश.परंतु आदिवासी बांधवांनीहीआपलीभाषा, संस्कृतीयांचेशहरीकरणामुळेऱ्हासाचेकारणठरूनयेयासाठीप्रयत्नशीलअसलेपाहिजे.आदिवासी-आदिमकाळापासूनचालतआलेल्याकला, सौंदर्य, निसर्गपूजक, संस्कृतीविनाशपावतनये.कारणभारतीयसंस्कृतीचात्यामुळेआत्माचहरवूनजाईल.

संदर्भसुची :-

1. महाराष्ट्रसंस्कृतीडॉ. सहस्त्रबुद्धेपु.ग. तृतीयआवृत्ती, २००३ कॉन्टीनेन्टलप्रकाशन पुणे-३०.
2. मराठीविश्वकोश खंड-२ तर्कतीर्थजोशीलक्ष्मणशास्त्री, प्रकाशनम.रा.साहित्यआणिसंस्कृतीमंडळ.
3. कातकरीविकासकीविस्थापनडॉ. बोकीलमिलींदमौजप्रकाशन, प्रथमावृत्ती -२००७, मुंबई ४००००४.
4. आरसाआदिवासीजीवनशैलीचा, प्रा.डॉ.गिरधारीभा. व्य. युगांधरप्रकाशनपुणे – ३०.
5. लोकसाहित्याचेअंतरंग, डॉ. कुबलरमेश, मुंबईविद्यापिठ, मराठीविभागआणिशब्दालयप्रकाशन, श्रीरामपुर.
6. लोकसाहित्याचीरूपरेखा, भागवतदुर्गा, वरदाबुक्स, पुणे – १६.
7. महाराष्ट्रातीलआदिवासीजमाती, डॉ. गारेगोविंद, कॉन्टीनेन्टलप्रकाशन पुणे-३०.
8. आदिवासीकलाविश्व, डॉ. गारेगोविंद व श्री.सोनवणेउत्तम (संपादकजागेसुधिर) आदिवासीसंशोधन व प्रशिक्षणसंस्थापुणे – १.
9. लोकसाहित्यजीवनकला, प्रा.डॉ. गावितमाहेश्वरी(संपादक) दास्तानेरामचंद्रआणिकंपनी, पुणे – ३०.
10. आदिवासीसाहित्यविचार, प्रा.डॉ. गावितमाहेश्वरी, वाङमयसेवाप्रकाशननाशिकरोड -१.